

MANI, DE LEVENDE — DE GAVE VAN HET LICHT

MANI, DE LEVENDE

De Gave van het Licht

Symposion van het
Lectorium Rosicrucianum
Internationale School van het Gouden Rozenkruis

ROZEKRUIS PERS – HAARLEM

In de Symposionreeks verschijnen de teksten van symposia die twee keer per jaar gehouden worden door het Lectorium Rosicrucianum, de Internationale school van het Gouden Rozenkruis, op het conferentieoord Renova te Bilthoven.

Deze bundel bevat de teksten van het Symposium dat plaatsvond op 7 mei 2005.

Verschenen:

1. Spinoza 1998, uitgave 2001
2. Ficino 1999, uitgave 2001
3. Boehme 2000, uitgave 2001
4. Paracelsus 2001, uitgave 2001
5. Terug naar de Bron, met o.a. bijdragen van Henk Spierenburg over Philo van Alexandrië en Jacob Slavenburg over Hermes 2001, uitgave 2002
6. Giordano Bruno 2002, uitgave 2002
7. De Graal, een geestelijke brug 2002, uitgave 2003
8. Terug naar de Bron 2: Valentinus, Inayat Khan en Hermes Trismegistus 2003, uitgave 2003
9. Robert Fludd 2003, uitgave 2004
10. Terug naar de Bron 3: de bronnen van het innerlijke christendom, 2004, uitgave 2004
11. Vierhonderd jaar Rozenkruis: de taal van Aquarius, 2004, uitgave 2004
12. De Alkmaarder Cornelis Drebbel, *uitvinder, hermetist, alchemist* (symposion te Alkmaar, 2004), uitgave 2005
13. Mani de Levende, *De gave van het Licht*. 2005, uitgave 2005

ISBN 90 6732 313 6

© 2005 ROZEKRUIS PERS – HAARLEM

Symposionreeks

De gemeenschappelijke noemer van de dertien symposiondeeltjes die nu bij de Rozekruis Pers verschenen zijn, komt tot uitdrukking in een kernzin van Hermes Trismegistos: «De mens is een groot wonder, o Asclepios»^{*}. Dit grote wonder werd door alle tijden heen in filosofische scholen en geestesscholen onderwezen, opdat de mens de weg zou gaan tot verwerkelijking van de onsterfelijke Geest-zielenmens. De groten van geest aan wie een symposion werd gewijd getuigen allen van dit wonder.

Daarnaast wordt binnen de Symposionreeks, in de serie *Terug naar de Bron*, telkens een verbinding gelegd tussen westerse en oosterse wijsheids- en mysteriebronnen en de zoektocht van de mens naar een nieuwe levensbasis.

In dit kader past bij uitstek de figuur Mani (216-276). Mani toonde de Eenheid aan die de verschillende religies verbond. Lang was over het manicheïsme weinig bekend, maar de afgelopen eeuw is steeds meer aan het licht gekomen over deze wereldreligie en over Mani zelf. Zo ook de Keulse Mani-Codex, waarvan de Nederlandse vertaling tijdens dit symposion werd gepresenteerd.

Mani de Levende, de Gave van het Licht, is het vierde deel in de serie *Terug naar de Bron*. Het is de Bron, zo zegt Mani, die bereikbaar en begrijpbaar is voor iedere mens die zich bewust toekeert tot de wereld van de bovennatuur.

^{*} Zie J. van Rijckenborgh, *De Egyptische Oergnosis en haar roep in het eeuwige nu, opnieuw verklaard aan de hand van de Tabula Smaragdina en het Corpus Hermeticum van Hermes Trismegistos*. 4 delen, Rozekruis Pers, Haarlem 2005.

Inhoud

<i>Woord vooraf</i>	7
<i>Het Evangelie van Mani: oorsprong en betekenis</i> Hans van Oort	9
<i>Voordracht bij de presentatie van de Keulse Mani-Codex</i> Gilles Quispel	19
<i>Het manicheïsme in Centraal-Azië</i> François Favre	25
<i>Het manichese wonder</i> François Favre	37
<i>«Ik leef in de wereld, maar niet meer uit haar»</i> Rien Goud	47
<i>De manichese mythe</i> Hans van Oort	61
<i>Korte Bibliografie</i> Theodoor Harmsen	68
<i>Teksten van Mani</i> [*] Op pag. 8, 17, 23, 36, 46 en 59	

* *Mani's Lichtschat. Een bloemlezing uit manichese teksten.* Rozekruis Pers, Haarlem 1997.

Woord vooraf

Wanneer tegenwoordig wordt gesproken over het manicheïsme dan denkt men vooral aan de buitengewone mens die Mani heette. Deze boodschapper van het Licht, die zeven eeuwen na de Boeddha leefde, en twee eeuwen na Christus, verenigde in zijn geniale visie oost en west met elkaar. Hij werd de «Parakleet van de Waarheid» en «Zegel der Profeten» genoemd. Zijn visie over het leven en de wereld was zo krachtig, dat zij zich absoluut zonder strijd van Afrika tot China, van de Balkan tot in Arabië verspreidde.

Mani, kunstenaar zonder weerga, schilder, ongeëvenaard dichter, getalenteerd musicus en opmerkelijk medicus, toonde de eenheid aan die de verschillende religies verbond. Hij onderwees de christenen de diepte en het verborgene van het universele christendom, ontsluitte aan de magiërs van Iran de werkelijke betekenis van de boodschap van Zoroaster, en verklaarde de boeddhisten de weg van bevrijding. De «kerk der rechtvaardigen» die hij stichtte om de mysteriën van de volkomen Mens over te dragen, verlichtte gedurende meer dan duizend jaren miljoenen zielen.

Maar wat is er overgebleven van deze «religie van het Licht», die zo tolerant en strijdloos was, die de wereld in vlammen hulde en zovelen in beroering bracht? Daarop werd tijdens het Renova-symposium *De gave van het Licht*, gehouden op 7 mei 2005 te Bilthoven, ingegaan. In deze bundel zijn de vier voordrachten van dit symposium opgenomen.

Uit een psalm van Mani*

«Wat God mij openbaarde, zette ik uiteen
aan hen, die naar de Waarheid verlangen.
Ik gaf hun getuigenis van het ware schouwen
en van de heerlijkste openbaring
die mij ten deel vielen.»

P. Huijs
G. Olsthoorn

*I*k, Mani, Apostel van Jezus Christus naar de wil van God,
de Vader der Waarheid, uit wien ik voorkom,
die leeft en duurt in alle eeuwigheid,
daar Hij vóór alles was en na alles zijn zal.
Alles wat ontstaan is en worden zal, bestaat door Zijn kracht.
Uit Hem kom ik voort.
Uit Zijn Wil ben ik.
Door Hem werd mij alle Waarheid geopenbaard.
En zo ben ik uit Zijn Waarheid.

*Deze Waarheid maakte ik bekend
aan mijn reisgezellen.
Vrede verkondigde ik de kinderen des Vredes.
Hoop predikte ik tot het onsterfelijke geslacht.
Ik maakte een keuze en wees diegenen het Pad naar omhoog,
die in staat zijn in deze Waarheid op te stijgen.*

*Dit onsterfelijke evangelie schreef ik neer
en voorzag het van de bijzonder voortreffelijke Mysteryën.
Grote werken maakte ik erin bekend
en de meest verheven tekenen van machtige gebeurtenissen.*

*Wat God mij openbaarde, zette ik uiteen
aan hen, die naar de Waarheid verlangen.
Ik gaf hun getuigenis van het ware schowwen
en van de heerlijkste openbaring
die mij ten deel vielen.*

Het Evangelie van Mani: oorsprong en betekenis

HANS VAN OORT

Van huisuit betekent het Griekse woord evangelie: blijde boodschap. Oorspronkelijk, zo vertellen de geleerden ons, al vanaf de dichter uit de Griekse oertijd Homerus, was evangelie het loon voor de bode die een «goed bericht» bracht. Later betekent *eu-angelion* zelfs: aankondiging van een nieuwe tijd.

Voorals in christelijke kring is het zo opgevat: evangelie als de aankondiging van een New Age, begonnen met Christus als nieuwe heiland, een breuk met het verleden en een brug naar de toekomst. Om het met de dichter te zeggen: «een nieuwe lente, en een nieuw geluid». Zo klinkt het bij Paulus en ook elders in het Nieuwe Testament: evangelie is «goede tijding».

Daarnaast kreeg het woord al snel een andere betekenis. Het werd tot een technische term voor het bericht ofwel het verhaal van en over Jezus. Zo zijn er de evangeliën van Markus, Mattheus, Lukas, Johannes. Ze geven woorden *van* Jezus door, en vooral ook berichten *over* Hem. Ook zogenoemde apokriefe evangeliën zoals die van Thomas, Petrus, en heel oude joodschristelijke zoals die van de Nazareeërs, de Ebionieten en de Hebreëen behoren hiertoe. En heel recent ontdekten we het evangelie van Judas. Dat komt – zij het kort – zodadelijk nog terug.

Nu is er, naast die algemene zin van «goede boodschap» en die meer bijzondere van «bericht van en over Jezus», nog wel een derde betekenis. Wie een boek onder ogen krijgt met als titel (ik noem maar wat) «het evangelie van Poetin» of «het evangelie van de manager» weet ongeveer hoe laat het is. Evangelie is hier zoveel als: de leer die men verkondigt, het (al of niet na te volgen) ideaal dat men aanhangt. Ik kom op die derde betekenis vooral omdat ik eens voor NRC-Handelsblad een artikel schreef over de nieuwste ontwikkelingen in het onderzoek van Mani en men daar als blikvanger boven

zette: «Het Evangelie van Mani». Eerlijk gezegd: daar schrok ik bij eerste aanblik een beetje van, want ik had het echt niet als «evangeliserend» bedoeld.

En zo is het ook hier vanmorgen. Wanneer het gaat over «het Evangelie van Mani: oorsprong en betekenis», wil ik daarmee zeker niet een nieuw gnostisch geloof verkondigen. Waar het mij om gaat is wetenschappelijk verantwoord en zo objectief mogelijk een en ander aan achtergrond laten zien. En die achtergrond – zo kan ik u verzekeren – is bijzonder boeiend, voor een essentieel deel zelfs totaal nieuw. Wat u ermee doet, is uiteraard aan u zelf (uw Zelf?). Mijzelf (mijn Zelf?) – en dat zeg ik nu even heel subjectief – heeft het in de achterliggende jaren enorm veel gedaan, vooral omdat een «ketterse» stroming als deze zo verrassend veel van het oorspronkelijke oeroude joodse christendom laat zien. Ook in het gesprek tussen de diverse godsdiensten zou kennis van het manicheïsme en zijn achtergronden verrassend veel kunnen betekenen. Als nu eens – zo denk ik vaak – mensen als Bush en Bin Laden, Sharon en Saddam zich zouden verdiepen in de wérkelijke achtergronden van hun religieuze overtuiging, dan zou de wereld er allicht beter uitzien.

Maar ik begin met de feiten. Wetenschappelijk-objectief staat het volgende vast (en veel hiervan weten wij pas sinds kort).

In het jaar 216 wordt nabij het huidige Bagdad een jongetje geboren. Zijn vader heet Pattikios, zijn moeder Mirjam. Mogelijk is dat hij de naam Mani krijgt; denkbaar is ook dat wij zijn oorspronkelijke naam niet weten, maar dat Mani de *titel* is die hem later is gegeven. In ieder geval: de jongen om wie het gaat staat bekend als Mani, in zijn Syrische moedertaal Mani hajja, de Levende Mani, in de Griekse en Latijnse bronnen Mannichaios of Mannichaeus. Van de vader van Mani wordt verteld dat hij – wanneer hij eens een tempel bezoekt (er is wel vermoed: een tempel van Hermes¹) – een stem hoort: hij moet afstand doen van de verering van de afgoden, van vlees en vleselijk genot (ofwel seks), en ascetisch gaan leven. Dat doet die Pattikios: hij treedt in in een commune, en op vierjarige leef-

1 Michel Tardieu, *Le manichéisme* (série Que sais-je?), Paris 1981, 7.

tijd wordt ook Mani in die gemeenschap opgenomen. Dit alles was ons al eeuwenlang uit Arabisch-moslimse bronnen bekend.

Maar sinds 1970 weten wij zoveel meer. Toen is ergens in Egypte een heel kleine codex ontdekt, aangekocht door de universiteit van Keulen en sindsdien bekend als de Keulse Mani-Codex. Die Codex is een heel klein boekje, flinterdunne perkamenten blaadjes, 3,5 bij 4,5 cm (schriftspiegel 2,5 bij 3,5 cm), opengeklapt net vlinders (u kunt ze gemakkelijk vinden op de internetsite van de Uni-Köln; en uiteraard staat er een pracht van een afbeelding van in het nieuwe boek). Op die vliesdunne blaadjes staat dan geschreven in indrukwekkend mooie en zeer gelijkmatige hoofdletters een Griekse tekst over het leven van Mani. En wat blijkt: die commune van Mani is een joodse groepering, een gemeenschap zo ongeveer als die van de Essenen van Qumran aan de Dode Zee. Niet ver van Basra, in de ook na Saddam nog altijd waterrijke delta van de Eufraat, leefde in de derde eeuw van onze jaartelling een groep joden in strenge afzondering. Zij praktiseerden – net als heden ten dage uw moslimse buurman – rituele wassingen: van hun lichaam allereerst en allereerst, en ook van hun voedsel. Die joden hielden strict de voorvaderlijke geboden. Ze heiligden de sjabbat en praktiseerden de besnijdenis. En zo meer. Ze waren zeer wettisch, aldus Mani: ze hielden hun *dogma*, zo zegt hij steeds weer in de Keulse Codex. Maar daar staat ook nadrukkelijk dat deze joden Jezus hadden aanvaard als Heiland, *Sotèr*, Redder. Joodse christenen waren het dus; of wellicht beter: christelijke joden, en van een zeer strict snit.

Het is tegen hun verstikkende Wet dat de jonge Mani protesteert. Waarom? Deze joodse christenen leren dat God oorzaak is van alles. Consequent monotheïsme zegt dat alles van God komt. Alles? Ja, zelfs het kwade. Joodse *haredim* zeggen dat vandaag nog. Het is tegen deze en dergelijke denkbeelden dat Mani zich fel verzet. De Mani-Codex maakt dat protest mani-fest. De ouderlingen met wie Mani discussieert zijn als de ouderlingen in een roman van Maarten 't Hart. Niet alleen ultra-orthodox jodendom kent een dergelijke opvatting van het kwaad, ze komt ook voor in het christendom en in de islam. Dat nu maakt Mani's protest actueel en herkenbaar. De Codex laat zien welke weg de gnosticus Mani inslaat.

In de Keulse Codex wordt verteld hoe het kind en vervolgens de jonge man Mani zich stap voor stap verwijderd uit zijn wettische milieu. Waarom zijn al die ritens zoals wassingen nodig? Het komt aan op de *innerlijke* reinheid. Mani weet God niet slechts als een tegenover, maar als deel van de mens zelf. De Codex laat zien hoe met een beroep op het goddelijke *zelf* van de mens Mani diens gnosis zich ontwikkelt. Geheel in de trant van zijn tijd en milieu meldt Mani dat dat innerlijke zelf tot kennis komt doordat zijn hemelse zelf, zijn goddelijke *alter ego*, zich aan hem manifesteert. De Codex spreekt over zijn Syzygos, Tweeling, Twin, Dubbel, Beschermengel, hemelse spiegelbeeld, zijn echte en onvergankelijke innerlijk. Ik kan de spits van dat veelomvattende begrip Syzygos hier nu niet afslijpen, maar meld dat het evident present is in het door de manicheeërs gelezen Thomas-evangelie en bij de gnosticus Valentinus, ooit bijna voorganger van Ratzinger in Rome, maar «eenmaal en andermaal uit de kerk van Rome gegooid»², de bekende gnosticus aan wie men gewoonlijk het Evangelie der Waarheid toeschrijft. En de idee van de dubbel komt voor bij een Noordnederlands dichter als A. Roland Holst of een Vlaming zoals die vaak zo verrassende en daarom meer dan eens in het nieuwe boek geciteerde Guido Gezelle. In de woorden van Mani in de Codex: «Ik herkende Hem (dat hemelse evenbeeld) en heb verstaan / dat Hij mijn Zelf is / van wie ik eens gescheiden werd».

Deze openbaring van zijn hemelse Paargenoot, zijn ware Zelf, brengt Mani tot *zelf*kennis en zo wordt hij een gnosticus: iemand met kennis, bevrijdend inzicht. De CMC (zo korten wij gewoonlijk af: Codex Manichaicus Coloniensis, Cologne Mani Codex) verhaalt op unieke wijze hoe Mani dan, vanuit zijn joodse achtergrond en daarom met vele verrassende parallellen in de joodse Merkabahmystiek en niet minder in de Kabbalah (een Engelse vertaling van ons boek mag wat mij betreft naar Madonna), zijn inzichten ontvouwt. Bij de analyse hiervan lopen iemand die zich bezighoudt met de oorsprong van het christendom in de geestescontext van de omringende cultuur vaak de rillingen (en dan van «Entdeckersfreude»!) over de rug. Dat christendom is ontstaan in een grote variëteit en zo-

² Tertullianus, *De praescriptione haereticorum* 30,2.

véél van die veelkleurigheid ontdekken we pas nu. Uit de CMC blijkt dat, vanuit een joodschristelijke groepering in het huidige Irak, een gnostisch-christelijke wereldkerk ontstaat die zich uiteindelijk uitbreidt tot aan de Atlantische Oceaan in het Westen (Noord-Afrika, Spanje, Gallië) en de Stille Oceaan in het Oosten (tot aan de Chinese kust tegenover Taiwan; daar is recent zelfs een tempeltje ontdekt waarin nu nog Mani vereerd wordt als Boeddha van het Licht). Die gnostisch-christelijke kerk van Mani (ze wordt in de bronnen ook letterlijk kerk – *ekklèsia, ecclesia* – genoemd) had haar eigen apostelen, leraren, bisschoppen, presbyters; haar eigen kunst en canon van geschriften, haar eigen paus (*archègos*) die eeuwenlang zetelde in Bagdad en later in Samarkand. Het was een kerk, kortom, die miljoenen aanhangers heeft gekend, vooral onder de élite, ooit zelfs staatsgodsdienst werd van een Turks rijk in Centraal-Azië, maar die door de lotsbeschikkingen van de geschiedenis – niet het minst de onderdrukking en vervolging door de islam en de katholieke christelijke kerk – vrijwel van de aardbodem verdween. En van die wereldwijde kerk hebben wij nu in de CMC haar *magna charta*.

Prof. Quispel en ik hebben de achterliggende jaren dit document vertaald, uitgebreid ingeleid en amper becommentarieerd. Door de goede zorgen van de Bibliotheca Philosophica Hermetica komt het boek vandaag beschikbaar. Ik denk dat er een bijzondere actualiteit in schuilt. Hier wordt een gnostisch christendom getekend waarin Jezus de wijsheidsleraar is, in de traditie van het Thomasevangelie. Men kan zich afvragen in hoeverre dit een legitieme versie van christendom is, of zelfs een (en misschien wel *de*) nieuwe vorm van religie van de toekomst? In ieder geval: de historicus weet dat dit eertijds één van de oorspronkelijke vormen was. In Mani's gnostiek wordt een weg aangereikt die zelfstandig inzicht wil verschaffen in het mysterie van goed en kwaad en die toch hoger en dieper reikt dan een simpel dualisme. En Godskennis en zelfkennis gaan hier samen. In de toelichtende commentaar heb ik hier en daar nadruk gelegd op de frappante parallellen met de islam. Ook daarin zit naar mijn inzicht – in ieder geval in de Koran, net als in zovele joodse en christelijke bronnen, inclusief de Bijbel – oorspronkelijk een sterk gnostische component. Mani's Syzygos toont verregaande parallellie met Mohammeds ibril èn met de eeuwige Christus die zich in de loop

van de geschiedenis heeft geopenbaard. «Mijn Zoon», zo luidt het in het Evangelie van de Hebreëen, in een fragment dat bij de kerkvader Hieronymus is bewaard, en dat gaat over het gebeuren bij de doop van Jezus in de Jordaan, wanneer «de ganse bron van Heilige Geest op Hem afdalt en op Hem rust»: «Mijn Zoon, in alle profeten heb ik jou verwacht, dat je zou komen en Ik op je zou rusten. Want jij ben mijn rustpunt; jij bent mijn eerstgeboren Zoon die heerst tot in eeuwigheid».

Wie goed leest, komt dit zeker ook tegen in de canonieke evangeliën, in Markus, Mattheus, Lukas, zelfs heel duidelijk in Johannes (dat – zo mag wel eens apart worden gemeld – hoewel later dan de synoptici, de eerste drie evangeliën die «samen ziende» zijn, vaak heel duidelijk de oudste tradities heeft bewaard). Ook in wat ik nu maar noem die «kerkelijke» evangeliën staat het. En dát is het wat ik nu bedoelde met de opmerking in het begin, dat dusgenoemde «ketterse» stromingen vaak zo verrassend veel van het oorspronkelijke oeroude joodse christendom laten zien. Jezus wordt bij de doop tot zoon van God: Hij wordt zich zijn roeping als de Christus bewust. «Mijn Zoon ben jij / Ik heb je heden verwekt». En opvallend is dat dít nu ook in het nieuw-ontdekte Evangelie van Judas wordt vermeld. Hier luidt het over de doop van Jezus: «En zodra ik gedoopt was, zie een wolk van licht omgaf mij. (...) En ik hoorde een stem uit de wolk van licht en het klonk over mij: O Allogenes (dat is: degene die van een ander geslacht is, vreemdeling in deze voorbijgaande wereld, de geestelijke mens, hier: Jezus), o Allogenes/Jezus, de stem van je gebed is verhoord en ik (de hemelse Christus) ben tot je gezonden».

Bij de doop werd Jezus zich van zijn roeping bewust; toen daalde de Christus, zijn eeuwige evenbeeld en ware Zelf, de onvergankelijke Syzygos, op hem neer. Die eeuwige Christus – zo zegt Mani – daalde al neer op Adam, oerbeeld en archetype van de mens. En zo op latere profeten als Seth en Henoeh en Noach en zo voort. Maar de *volle*, de *gebele* bron van Geest daalde neer op Jezus. Zoals dat in het oeroude Evangelie van de Hebreëen wordt gezegd, zo heeft kennelijk ook Mani het gezien. En daarom noemt hij zich met nadruk

«een apostel *van Jezus Christus*». In zijn eigen Evangelie, waarvan wij nu door de Keulse Mani-Codex plotseling enkele hoogst interessante passages hebben, luidt het:

*Ik, Mani, apostel van Jezus Christus,
door de wil van God de Vader der Waarheid,
uit Wie ik geboren ben,
Die leeft en blijft tot in de eeuwen der eeuwen,
Die was voor het Al en blijft na alles.
Alles wat geworden is en worden zal,
bestaat door Zijn kracht.
Uit Hem ben ik ontstaan, en ik ben uit Zijn wil.
En uit Hem is al de Waarheid mij geopenbaard,
en ik ben uit Zijn Waarheid.
Wat Hij onthuld heeft, heb ik aanschouwd: de eeuwige
Waarheid.*

Mani wil, met zijn evangelie (en dat bedoel ik nu zowel in de meest oorspronkelijke zin van «goed bericht» als in de overdrachtelijke zin van: zijn boodschap (z'n «message») èn ook in de meest letterlijke zin van: zijn geschreven Evangelie), gaan in het voetspoor van Jezus. Kennelijk heeft hij gezien dat in Jezus de *ganse* bron van Geest is afgedaald. Vóór de komst van Jezus was die Christus-Geest er al en na Hem is zij er óók. «Jezus is door God met Geest gezalfd en met Kracht bekleed», zegt ook Petrus, die verre voorloper van Benedictus XVI, in de canonieke Handelingen van de apostelen (10:38).

Ik moet zeggen dat ik inzonderheid dit aspect van de manicheeërs, in hun mani-fest bewaren van de oudste joodschrijftelijke traditie, heb geleerd. En zeker ook dat zij, niet discriminerend maar juist heel democratisch, van opvatting zijn dat ieder mens, die tot waar inzicht, tot kennis ofwel gnosis komt, die Christus, als zijn hogere Zelf, in zichzelf ontmoet. En dan, om het met het Philippus-Evangelie te zeggen, wordt die mens zelf tot een christus. Of, gewoon met Paulus, de apostel die door Mani naar z'n essentie zo goed is verstaan: dan leeft niet meer mijn oude ik, mijn *ego*, maar Christus leeft in mij (Brief aan de Galaten 2:20).

Mevr. Rachel Ritman-Kleingeld heeft eens gesproken over het openbaringsveld van de universele Christus³. Ik neem die term graag over. En wanneer nu Hans Küng, de bekende vroegere collega van Ratzinger in Tübingen, gelijk heeft dat Mohammed in menig opzicht de laatste getuige is van de vroegste christelijke theologie en dat de islam juist ook in haar opvatting over de steeds weer terugkerende ware profeet oerchristelijke traditie heeft bewaard, waarbij Jezus van al die profeten de hoogste was, dan ontstaat een weids en voor de toekomst hoopvol perspectief. Wanneer alle Mohammeds en Ali's en Ayaan's en Geerts en ook Benedictus – die veel van de gnosis weet – nu eens inzagen hoezeer dat aspect van de universele Christus religieuze opvattingen kan samenbinden, dan valt er een land, dan is er zelfs een wereld te winnen.

³ *Terug naar de Bron*, Symposiumbundel 2001, Haarlem 2002, 63.

*P*rijs niets in deze wereld,
want er valt hier niets te prijzen.

*Het oord van de eer is de Lichtdrager.
Het oord van de vreugde is de Volmaakte mens.*

*Ontsteek uw Lampen.
Laat ons haastiglijk de valstrikken des lichaams ontbinden,
opdat de daarin gebonden Nieuwe Mens worde bevrijd.*

*Wijk niet terug, noch verlies uw hart, o mens.
Vele schepen zijn ten onder gegaan,
voordat zij aan de andere oever konden aanleggen.
Talrijke huizen zijn ingestort,
voordat de nok werd bereikt.*

*Zo kan het ook een Ziel vergaan,
die de strijd begint, o mijn broeders;
doch dan overvalt haar de storm
en de golven grijpen haar.*

*Er is niet één, die met goed gevolg de strijd doorstaat,
als hij zich naar beide zijden bindt...
De listigen en berekenenden vinden God nimmer.*

*Wiens hart is gaarne bereid
de last te dragen die op Mij drukt?
Dat hij wete: mijn last is licht en zoet.*

*De mensen zijn gewend aan de duisternis.
Zij beminnen de last der zonden.*

*Gij echter, mijn Gemoed,
streef ijverig naar God.
Wijk nimmer in mij terug.*

Voordracht bij de presentatie van de Keulse Mani-Codex

De toekomst is gnooskleurig.

Op 2 oktober 2004 werd in de Senaatszaal van de Universiteit Utrecht het eerste exemplaar van het Evangelie van Thomas aangeboden aan de rector magnificus, Willem Hendrik Gispen. Daarin werd getoond, dat Jezus de Farizeeën nooit «huichelaars» heeft genoemd en nimmer de titel «Zoon des Mensen» heeft gebruikt. In mei verschijnt de derde, geheel herziene druk.

Op 3 maart van dit jaar werd een tweedelige, dure Encyclopedie voor Gnosis en Esoterie ten doop gehouden in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.¹ Daarin staan goede bijdragen, bijvoorbeeld over Anthroposophie. En slechte bijdragen, bijvoorbeeld over Vrijmetselarij. Gelukkig zijn de artikelen over Gnostiek en Hermetisme zeer goed. Verwonderlijk is, dat joodse en islamitische Gnosis ontbreken, hoewel deze gebieden in onze tijd wetenschappelijk in kaart zijn gebracht en bewijzen, dat de Gnosis universeel is. Bovenal mist men het inzicht, dat alle Gnosis historisch gezien op Alexandrië teruggaat. Daaraan ziet men, dat de hoofdredacteur geen historicus is.

Ondertussen is Joseph Ratzinger bisschop van Rome geworden. In zijn jeugd las hij het boek *Gnosis als Weltreligion*², waarin de integratie van de Gnosis, de kennis van de persoonlijke ervaring, werd bepleit. Ratzinger schreef daarover een lovende bespreking en deelde dat de schrijver van het boek mede. Als er ooit een mogelijkheid was, dat deze multinational met een miljard lidmaten de Gnosis integreert of althans gedooft, dan is dat nu.

1 *Dictionary of gnosis & western esotericism*, eds. Wouter J. Hanegraaff, Antoine Faivre, Roelof van den Broek, Jean-Pierre Brach, Leiden: Brill, 2005.

2 Gilles Quispel, *Gnosis als Weltreligion*, eerste editie Zürich 1951.

En thans wordt het prachtig uitgevoerde Leven van Mani gepresenteerd.

Het manicheïsme heeft meer dan duizend jaar bestaan en aanhangers gehad van de Atlantische tot de Stille Oceaan. Het was geen volksgodsdienst, zoals het hindoeïsme en judaïsme, maar een wereldgodsdienst, zoals het boeddhisme.

Er is geen religie die zo eenvoudig is: de Geest redt de Ziel uit de Stof. En de rite beantwoordt aan de mythe: zoals Mani op 24-jarige leeftijd geconfronteerd werd met zijn hogere Zelf, zo ontvangt iedere toehoorder, als hij afscheid neemt van de wereld en uitverkorene wordt, zijn Lichtgestalte. Het manicheïsme is ook een christelijke Kerk, zonder verdeeldheid. Maar tevens is het een gnostische religie. Dit is werkelijk Gnosis als Weltreligion. Dat blijkt uit de Keulse Mani-Codex. Daarin wordt het bestaan onthuld van een Apokalypse van Seth, de zoon van Adam, het oerbeeld van de geestelijke mens; deze Seth zou door een hemelreis van de ziel, zo lijkt het, geconfronteerd zijn met de Heerlijkheid Gods en daardoor zelf vergoddelijkt zijn. Seth werd Seth-el.

Wij weten, dat in de vriendenkring van de wijsgeer Plotinus, die van de joodse Gnōstikoi in Rome, een apokalypse in omloop was die Allogenes heette. Allogenes is de Griekse naam voor Seth. Het gaat blijkbaar om hetzelfde geschrift. Maar dan moeten we besluiten, dat het manicheïsme niet alleen een wereldreligie was, en een christelijke kerk, maar ook een Gnosis. Zoals alle Gnosis had het een zeer bijzondere opvatting van God: in de mens leeft een goddelijke vonk, die gered moet worden, opdat de wonde van de val worde geheeld en God weer heel wordt. God is Zijn in Beweging. En dat heeft Mani met Hegel gemeen.

Toevallig is onlangs het «apokriefe» Evangelie van Judas boven water gekomen. Maar is het wel toeval? Jung noemde zinvolle samenhangen: synchroniciteit, en ook wel «de Hand Gods». Dit nieuwe evangelie is nog niet uitgegeven en daarom is alles wat nu gezegd wordt, onzeker. Maar het lijkt wel of het ook hier over Seth-Allogenes gaat. Beschreven wordt, hoe Seth opstijgt en hoe een lichtwolk hem

omgaf. Zo gaat volgens de Bijbel Mozes op de Sinaï in tot de duisternis, waarin God was.

Dit werd het hoofdthema van de latere christelijke mystiek: Mozes als de grote ingewijde en oerbeeld van de mysticus die opstijgt boven ruimte en tijd en dan in de nacht der zinnen en in de nacht der ziel God ervaart. Dionysius de Areopagiet (omstreeks 500 na Christus) spreekt over de «straal van de duisternis» en de «wolk van onwetendheid». En in zijn spoor spreekt de heilige Juan de la Cruz over de «duistere nacht van de ziel». Het is historisch interessant dat dit motief al voorkomt in een gnostisch geschrift van de tweede eeuw na Christus, het Evangelie van Judas. Maar afgezien daarvan mag men zich afvragen, wat daarvan waar is.

Die ervaring is universeel. De apostel Paulus zegt, dat hij is opgestegen tot de derde hemel en het paradijs, maar dat men over die ervaring niets kan zeggen en niets mag zeggen (Tweede Brief aan de Korinthiërs, hoofdstuk 12). De Griekse, neoplatoonse wijsgeer Plotinus vertelt ook, dat hij die ervaring kent: door inkeer tot zichzelf kan hij boven denken en zijn het Ene raken:

Vaak, wanneer ik uit het lichaam vandaan tot mijzelf ontwaak, en met de godheid ben verenigd geworden en vervolgens, na dit verblijf in het goddelijk wezen uit het leven van de Geest afdaal naar dat van de rede, vraag ik mij af, hoe ik dan toch wel kan af dalen, en hoe de ziel dan wel in het lichaam kan wonen, terwijl zij datgene is wat zij bleek te zijn in haar zelfstandige toestand.³

Men heeft aangetoond, dat dit overeenstemt met de Indische Upanishaden. En men heeft wel vermoed, dat Plotinus het uit Indië had.

Maar dat hoeft niet, want ook Hermes Trismegistus zegt:

Wie zichzelf kent, kent het Al.

³ Th.G. Sinnige, «Plotinos en de gnosis», in: *Gnosis. De derde component van de Europese cultuurtraditie*, red. Gilles Quispel. Haarlem 2005, p. 113.

Klinkt dat niet geloofwaardig? Ons postmoderne mensen komt het atheïsme voor als een kolossale slag in de lucht. Maar ook de man met de baard kan ons niet meer overtuigen. Is er niet werkelijk iets, dat de oorsprong van alles is en zin geeft aan ons bestaan? Alle mystici alom ter wereld van alle tijden zeggen van wel.

Gilles Quispel, 7 mei 2005

*N*eemt op uw kruis.
*S*chudt de wereld van u af.
*M*aakt u los van de banden des bloeds.
*O*nderwerpt de oude mens.
*B*ouwt de Nieuwe Mens.
*V*ervult de Heilige Wet.
*G*eeft ruimte aan de duif met witte vleugelen.
*Z*et geen slang naast haar.
*V*erheugt u, mijn geliefden.

